

pro suo ministerio et potentatu satagant excitare corda torpentia hominum innovatione signorum : virtus vero in eis manens, ipsa facit opera. Faciunt et illa, sed in comparatione ejus non faciunt. Denique tantum interest, ut quasi singulariter propheta dicat ad eum, *Tu es Deus qui facis mirabilia* (Psal. LXXV, 15) : et idem de eo, *Qui facit mirabilia magna solus* (Psal. CXXXVI, 4). Adsunt Angeli et Archangeli : sed ille germanior nobis, qui non modo adest, sed inest.

12. Quod si si dicas posse inesse et angelum, non inficior. Memini scriptum : *Et angelus qui loquebatur in 450 me* (Zach. I, 14). Atqui differentia et in hoc. Inest Angelus suggerens bona, non ingerens : inest hortans ad bonum, non bonum creans. Deus sic inest ut afficiat, ut infundat, vel potius ut infundatur et participetur, ita ut unum perinde cum nostro spiritum esse dicere quis non timuerit, etsi non unam personam, unamve substantiam (69). Habes enim : *Qui adhæret Deo, unus spiritus est* (I Cor. VI, 17). Angelus ergo cum anima, Deus in anima. Ille ut contabernalis animæ inest, Deus ut vita. Itaque sicut anima videt in oculis, audit in auribus, odorat in naribus, in faucibus gustat, tangit in toto reliquo corpore : sic Deus diversa in diversis spiritibus operatur ; verbi gratia, in aliis amantem se exhibens, in aliis agnoscentem, in aliis alia facientem, sicut unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem (Id. XII, 7). Quis est iste tam communis in vocibus, tam longe in rebus ? quomodo quem nostris loquimur verbis, in sua reconditus majestate, nostros penitus et aspectus effugit, et affectus ? Audi ipsum quid loquatur hominibus. *Sicut exaltantur cæli a terra, sic exaltatae sunt viæ meæ a viis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris* (Isai. LV, 9). Dicimur amare, et Deus : dicimur nosse, et Deus ; et multa in hunc modum. Sed Deus amat ut charitas, novit ut veritas, sedet ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut virtus, revelat ut lux, assistit ut pietas. Quæ omnia faciunt et Angeli, fecimus et nos : sed longe inferiori modo, non utique bono quod sumus, sed quod participamus.

CAPUT VI.

Principii et essentiæ rationem proprie soli Deo convenire.

13. Nunc jam transi spiritus istos, si forte cum sponsa dicere possis et tu : *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea* (Cantic III, 4). Quis est ? Non sane occurrit melius, quam *Qui est*. Hoc ipse de se voluit responderi, hoc docuit, dicente Moysæ ad populum, ipso quidem injungente : *Qui est, misit me ad vos* (Exod. III, 14). Merito quidem. Nil competentius eternitati, quæ Deus est. Si bonum, si magnum, si beatum, si sapientem, vel quidquid tale de Deo dixeris ; in hoc verbo instaura-

(69) Vide Sermonem 5 in Cantica, n. 8 et ibi notam.

tur, quod est, *Est*. Nempe hoc est esse, quod hæc omnia esse. Si et centum talia addas, non recessisti ab esse. Sic ea dixeris, nihil addidisti : si non dixeris, nihil minuísti. Jam si vidisti hoc tam singulare tam summum esse, nonne in comparatione hujus quidquid hoc non est, judicas potius non esse quam esse ? Quid item Deus ? Sine quo nihil est. Tam nihil esse sine ipso, quam nec ipse sine se potest. Ipse sibi, ipse omnibus est. Ac per hoc quodammodo ipse solus est, qui suum ipsius est, et omnium esse. Quid est Deus ? Principium : et hoc ipse de se responsum dedit (Joan. VIII, 25). Multa in rebus dicuntur principia, sed respectu posteriorum. Alioquin si ad aliquid præcedens respicias, ipsum potius principium dabis. Quamobrem si quæras verum simplexque principium, invenias oportet quod principium non habuerit. Ex quo universum cœpit, ipsum profecto minime cœpit. Nam si cœpit, aliunde cœperit necesse est. A se enim cœpit nihil. Nisi forte quis putaverit, quod non erat, dare sibi potuisse, ut esse inciperet ; aut fuisse aliquid, antequam esset. Quod utrumque quia ratio non consentit, constat nihil sibimet extitisse principium. Quod vero aliud principium habuit, primum [al. principium] non fuit. Verum ergo principium nequam cœpit, sed totum ab ipso cœpit.

14. Quid est Deus ? Cui sæcula nec accesserunt, nec decesserunt : nec coæterna tamen. Quid est Deus ? Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia (Rom. XI, 36). Ex quo omnia, creabiliter, non seminabiliter. Per quem omnia, ne alium auctorem atque alium opificem arbitreris. In quo omnia, non quasi in loco, sed quasi in virtute. Ex quo omnia tanquam uno principio, auctore omnium. Per quem omnia, ne alterum principium inducatur 451 artifex. In quo omnia, ne tertium inducatur ; locus. Ex quo omnia non de quo, quia non est materia Deus : efficiens causa est, non materialis. Frustra philosophi materiam quærent : non eguit materia Deus. Non enim officinam quæsit, non artificem. Ipse per se omnia fecit. Unde ? De nihilo : nam si ex aliquo fecit, illud non fecit, ac per hoc nec omnia. Absit ut de sua incorrupta incorruptibilique substantia tam multa fecerit ; etsi bona, corruptibilia tamen. Quæris si in ipso omnia, ipse ubi ? Nihil minus invenio. Quis capiat locus ? Quæris ubi non sit ? Nec hoc quidem dixerim. Quis sine Deo locus ? Incomprehensibilis est Deus : sed non parum apprehendisti, si hoc tibi de eo compertum est quod nusquam sit, qui non clauditur loco ; et nusquam non sit, qui non excluditur loco. Suo autem illo sublimes atque incomprehensibili modo, sicut omnia in ipso, sic ipse in omnibus est. Denique sicut ait evangelista, *in mundo erat* (Joan. I, 10). Alias vero, ubi erat antequam mundus fieret, ibi est. Non est quod quæras ultra ubi erat : præter ipsum nihil erat. Ergo in se ipso erat.

CAPUT VII

Deum et simplicem et trinum esse.

15. Quid est Deus ? Quo nihil melius cogitari potest. Si approbas, non oportet assentiaris esse aliquid, quo Deus sit (70), et quod Deus non sit. Hoc enim sine dubio melius. Quomodo non melius Deo, si Deus non est, quod dat Deo ut sit ? At melius illam divinitatem, qua dicunt Deum esse (71), non a iud quam Deum esse fatemur. Non est ergo in Deo nisi Deus. Quid ? inquit : negas Deum habere divinitatem ? Non, sed quod habet, hoc est. Negas divinitatem (72) Deum esse ? Non, sed non alia, quam quæ ipse est. Aut si tu aliam invenisti, adjuvet me Trinitas Deus, adversus illam (73) tota me contumacia erigo. Quaternitas orbem disternat, non signat deitatem. Deus Trinitas est, Deus trium singula personarum. Si quartam divinitatem adicere placet ; interim ego hanc, quæ Deus non est, persuasi mihi minime adorandam. Puto quod et tu. Nempe *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Luc. IV, 8). Gloriosa vero divinitas, quæ sibi honorem non audeat arrogare divinum. At melius quartum hoc omnino respicimus, quam sine honore recipimus. Multa dicuntur esse in Deo, et quidem sane catholiceque, sed multa unum. Alioquin si diversa putemus, non quaternitatem habemus, sed centenitatem. Verbi causa, dicimus magnum, bonum, justum, et innumera talia : sed nisi omnia unum in Deo, et cum Deo consideres, habebis multiplicem Deum.

16. Mihi vero non deest quot cogitem melius ejus modi Deo tuo. Quæris quid ? Mera simplicitas. Vero iudicio, natura simplex multiplici antefertur. Scio quod ad hæc respondere solent. Non multa, inquit, sed unam tantum divinitatem, quæ omnia illa sunt, Deo ut sit conferre asserimus. Asseritis ergo, etsi non multiplicem, duplicem Deum ; et non ad merum simplex pervenistis, neque ad id, quo melius cogitari non potest. Tam non est simplex, quod vel uni fuerit obnoxium formæ, quam nec virgo vel uni cognita viro. Securus loquor, ne is quidem qui vel duplex est, erit meus. Habeo enim meliorem. Esto quod hunc numero et multiplici antepo- nam : sed plane præ simplicis sperno. Meus Deus ipse catholice est. Tam non habet hoc et illud, quam non hæc et illa. Est qui est, non quæ est. Purus, simplex, integer, perfectus, constans sibi, nihil de temporibus, nihil de locis, nihil de rebus trahens in se, nihil ex se deponens in eis ; non habens quod ad numerum 452 dividat, non quæ colligat ad unum. Unum quippe est, sed non unum. Non partibus constat, ut corpus ; non affecti-

(70) Necessaria prorsus correctio ex duobus manuscriptis Colbertinis ; ubi in antehac editis, *quod Deus sit*. Ratio ex consequentibus perspicua.

(71) Nempe Gilbertus Porretanus Pictavensis episcopus, ejusque sequaces, damnati in concilio Remensi anno 1148, de quo Gaufridus, libro III de Vita S. Bernardi, n. 15. Idem Gaufridus libellum edidit de rebus gestis in concilio Remensi contra Gilber-

bus distat, ut anima : non formis substat, ut omne quod factum est ; sed neque formæ, ut istis visum est. Magna laus videlicet Deo, ut se ab informitate vindicet, forma una esse contentum. Hoc est dicere, cætera pluribus, Deum non nisi uni debere quod est. Quid ? Cujus beneficio sunt quæ sunt, ipse pro suo esse alteri beneficio (74) inclinabit ? Laus ista, ut vulgo dicitur, blasphemiam valet. An non pluris est nullo indigere quam uno ? Habe reverentiam Deo, ut quod pluris est, illi tribuas. Si cor tuum usque huc ascendere potuit, Deum tuum infra quomodo collocabis ? Ipse sibi forma, ipse sibi essentia est. In hoc interim gradu suspicio illum : et si alter potior appareret, illum potius darem. Numquid verendum, ne cogitatio transvolet illum ? Quantumcunque in altum proficiat, ultra est. Infra quod homo cogitare possit, altissimum quærare, ridiculum est ; statuere, impium. Ultra, non citra quærendus est.

17. Ascende adhuc, si potes, ad cor altius, et exaltabitur Deus. Non est formatus Deus : forma est. Non est affectus Deus : affectio est. Non est compositus Deus : merum simplex est. Et ut liquido noveris, quid simplex dicam : idem quod unum. Tam simplex Deus, quam unus est. Est autem unus, et quo modo aliud nihil. Si dici possit, unissimus est. Unus est sol, quod non sit ulter : una luna, quod æque altera non sit. Atque id quidem Deus, sed plus. Quid plus ? Unus est etiam sibi. Et hoc vis tibi declarari ? Idem est semper, et uno modo. Non sic unus sol, non sic una luna. Clamat uterque non esse unum sibi ; ille motibus, illa et defectibus suis. Deus autem non modo unus sibi : et in se unus est. Nihil in se nisi se habet. Non ex tempore alterationem habet, non in substantia alteritatem hinc de eo Boetius : « Hoc vere unum, in quo nullus est numerus, nullum in eo aliud præter id quod est : Neque enim subjectum fieri potest : forma enim est. » Compara huic uni omne quod unum dici potest ; et unum non erit. Trinitas est tamen Deus. Quid ergo ? Destruimus quod dictum est de unitate, quia inducimus trinitatem ? Non ; sed statuimus unitatem. Dicimus Patrem, dicimus Filium, dicimus Spiritum sanctum ; non tamen tres Deos, sed unum. Quid sibi valt iste (ut sic loquar) absque numero numerus ? Si tria, quomodo non numerus ? si unum, ubi numerus ? Sed habeo, inquis, quid numerem, et quid non numerem. Substantia una est : personæ tres sunt. Quid mirum ? quid vel obscurum in hoc ? Nihil, si personæ seorsum a substantia cogitentur. Nunc vero cum tres illæ personæ illa substantia sint, et illa una substantia tres

tum, de quo ad sermonem 80 in Cantica.

(72) Alii male *divinitatem*. Eadem correctio adhibita in sermone 80 super Cantica, n. 15.

(73) Editi addunt, *vel quaternitatem*, sed deest in manuscriptis.

(74) Quidam cum Horstio habent *alterius beneficio*. Sed planior sensus, *alteri beneficio*, ut in prioribus manuscriptis.

illæ personæ; quis numerum neget? Nam vere tres sunt. Quis numeret tamen? Nam vere unum sunt. Aut si tu facile explicatu id putas, dicendo tres, dicitis quid numerasti? Naturas? Una est. Essentia? Una est. Substantias? Una est. Deitates? Una est. Non hæc, sed personas numero, inquis. Quæ non sint illa una natura, illa una essentia, illa una substantia, illa una divinitas? Catholicus es: minime hoc dais.

CAPUT VIII.

Personarum pluralitatem in Deo consurgere ex proprietatibus; essentiam tamen unam et simplicem esse.

18. Personarum proprietates non aliud quam personas; ipsasque non aliud quam unum Deum, unam divinam substantiam, unam divinam naturam, unam divinam et summam majestatem, fides catholica confitetur. Numera ergo, si potes, aut sine substantia personas, quæ ipsa sunt: aut sine personis proprietates, quæ ipsæ sunt. Aut si dividere quis conetur vel **153** personas a substantia, vel proprietates a personis, nescio quomodo Trinitatis se profiteri cultorem possit, qui in tantam rerum numerositatem excesserit. Dicamus itaque tres, sed non ad præjudicium Unitatis: dicamus unum, sed non ad confusionem Trinitatis. Neque epim nomina vacua sunt, nec absque significantia cassæ voces. Quærit quis quomodo illud quod catholicum esse dicimus, possit esse [al. add. quomodo hoc]? Sufficiat ei tenere sic esse. Atque hoc non rationi perspicuum, nec tamen opinioni ambiguum, sed fide persuasum. Sacramentum hoc magnum est, et quidem venerandum, non scrutandum. Quomodo pluralitas in unitate, et hac unitate, aut ipsa in pluralitate? Scrutari hoc temeritas est, credere pietas est; nosse vita, et vita æterna est. Unde si operæ pretium censes, o Eugeni, percurrat nunc consideratio multa Una, quo eminentia hujus singularis Unius fiat evidentior. Est unitas, quæ collectiva potest dici, verbi causa, multi lapides faciunt acervum unum. Est et unitas constitutiva, cum multa membra unum corpus, vel multæ partes unumquodcumque totum constituunt. Est et conjugativa, qua fit ut duo jam non duo sint, sed una caro. Et est nativa, qua anima et caro unus nascitur homo. Est unitas potestativa, qua homo virtutis non instabilis, non dissimilis, sed unus sibimet semper nititur inveniri. Est consentanea, cum per charitatem multorum hominum est cor unum, et anima una. Est et votiva, cum anima votis omnibus adhærens Deo, unus spiritus est. Et est dignativa unitas qua limus noster a Dei Verbo in unam assumptus est personam.

19. Verum hæc omnia quid ad illud summum atque, ut ita dicam, unice Unum, ubi unitatem consubstantialitas facit? Huic Uni quodvis illorum, si assimilés, erit quoquo modo unum: si compares, nulló. Igitur inter omnia quæ recte unum dicuntur, arcem tenet Unitas Trinitatis, qua tres personæ

(75) Horstius addit naturæ. Sed deest in aliis editis et manuscriptis.

una substantia sunt. Secundo loco illa præcellit, quæ e converso tres substantiæ una in Christo persona sunt. Porro hæc et quæcumque alia dici una possunt, summæ illius unitatis imitatione, non comparatione, Una appellari vera sobriaque probat consideratio. Nec abducimur ab hac unitatis professione assertionem Trium: cum in hac Trinitate non recipiamus multipliciter, sicut nec solitudinem in unitate. Quamobrem cum dico Unum, non me Trinitatis turbat numerus, qui essentiam non multiplicat, non variat, nec partitur. Rursum cum dico Trium, non me arguit intuitus unitatis, quæ illa quæcumque tria, seu illos tres, nec in confusionem cogit (75), nec in singularitatem redigit.

CAPUT XI.

Ut in Deo simplex natura est in tribus personis sic contra in Christo plures naturas in unam personam coalescere.

20. Idem me sentire fateor et de illa unitate cui secundum ab ista inter cætera Una honorem dedi. Dico in Christo Verbum, animam, et carnem, sine confusione essentialium unam esse personam, et item absque præjudicio personalis unitatis in sua numerositate manere. Nec negaverim hanc ad illud quoque genus unitatis pertinere, qua anima, et caro unus est homo. Decuit quippe familiarius similisque cum hominis convenire constitutione, quod pro homine constitutum est sacramentum. Decuit et cum summa, quæ in Deo est et Deus est, unitate congruere, ut quomodo ibi tres personæ una essentia, ita hic convenientissima quadam contrarietate tres essentiæ sint una persona. Videsne pulchre inter utramque unitatem hanc collocari; in eo utique qui constitutus est mediator Dei hominisque homo Christus Jesus? Pulcherrima, inquam, convenientia, ut salutare sacramentum congrua quadam similitudine ambobus respondeat, et salvanti videlicet et salvato. Ita hæc unitas duarum consistens media unitatum, alteri succumbere, alteri **154** præeminere cognoscitur; quantum superiore inferior, tantum inferiore superior.

21. Tantam denique, tamque expressam unionis vim in se præfert ea persona, in qua Deus et homo unus est Christus; ut si duo illa de se invicem prædicēs, non erraveris, Deum videlicet hominem, et hominem Deum vere catholiceque pronuntians. Non autem similiter vel carnem de anima, vel animam de carne, nisi absurdissime, prædicās, etsi similiter anima et caro unus sit homo. Nec mirum, si non æque potis anima sit sua illa vitali, etsi non parum valida, intentione connectere, atque suis affectibus astringere sibi carnem, ut sibi divinitas hominem illum, qui prædestinatus est filius Dei in virtute. Longa catena et fortis ad stringendum, divina prædestinatio: ab æterno est enim. Quid longius æternitate? Quid divinitate potentius? Inde est quod nec morte incidente ullatenus intercidi hæc unitas potuit, etsi carne et anima ab invicem sepa-

ratis. Et fortassis hoc sensit ille, qui se indignum professus est solvere corrigiam calcamenti hujus [al. ejus] (Marc. 1, 7).

CAPUT X.

Parabola, quæ est apud Matthæum de tribus satis, Christi personæ accommodatur.

22. Sed et illa tria sata de Evangelio (Matth. XIII, 33), mista et fermentata in panem unum, si quis ad hæc tria dixerit pertinere, non incongrue id mihi facere videbitur. Quam bene ea mulier fermentavit, ut nec divisione quidem facta carnis et animæ, a carne vel anima Verbum divideretur! Mansit et in separatione inseparabilis unitas. Nec enim quæ ex parte contigit separatio, potuit unitati præscribere, permanenti in totis tribus. Sive conjunctis, sive disjunctis duobus, nihilominus perseveravit in tribus unitas personalis. Æque unus Christus unaque persona. Verbum, anima, et caro, etiam mortuo homine perduravit. In utero Virginis ut sentio ego, commistio hæc et fermentatio facta est: et ipsa mulier quæ miscuit, et fermentavit. Nam fermentum non immerito fortasse dixerim fidem Mariæ. Plane beata, quæ credidit, quoniam perfecta sunt in ea, quæ dicta sunt ei a Domino (Luc. 1, 45). Perfecta autem non essent, si quominus juxta verbum Domini esset fermentum totum, et perpetuo fermentatum, servans nobis tam in morte, quam in ælivi pariter unum atque integrum mediatorem Dei et hominum cum sua deitate, hominem Christum Jesum.

23. Advertere est in hoc admirabili sacramento juxta numerum satorum, miræ et decentissimæ distinctionis gradus, novum, antiquum, æternum. Novum, animam, quæ de nihilo tunc creata creditur, cum infusa: antiquum, carnem, quæ a primo usque hominum, id est ex Adam, traducta cognoscitur: æternum, verbum, quod ab æterno Patre coæternum illi genitum indubitata veritate asseritur. Et in his triplex, si diligenter advertas, divinæ potentiæ genus, quod factum sit de nihilo aliquid, de vetusto novum, æternum beatumque de damnato et mortuo. Quid hoc ad nostram salutem? Multum oper omnem modum. Primum quidem, quod peccato redacti in nihilum, per hoc quodammodo iterato creati sumus, ut simus initium aliquid creature ejus. Deinde quod ex vetusta servitute in libertatem filiorum Dei translati, in novitate spiritus ambulantes. Postremo, quod de potestate tenebrarum vocati ad regnum claritatis æternæ, in quo jam et consequere nos fecit in Christo. Alieni sint a nobis (76), antiqui Christi a nobis carnem alienare conantur, novam creatam in Virgine, et non de Virgine sumptam, impie asserentes. Pulchre propheticus spiritus longe ante occurrit huic sententiæ, imo blasphemie impiorum: *Egredietur, inquit, virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet (Isai XI, 1).* Dixisse poterat, Et flos de virga; sed **155** maluit,

(76) Horstius addit *Novatiani*, quod marginis lemma est.

de radice: ut inde virgam, inde florem duxisse originem demonstraret. Inde igitur sumpta caro, unde orta Virgo: nec nova in Virgine, quæ prodiit ex radice.

CAPUT XI.

Continuatio considerationis de Deo.

24. Forte substomacharis, si adhuc pergimus quærere, quid est Deus? tum quia toties jam quæsitum est tum quia diffidis inventum iri. Dico tibi, Pater Eugeni solus est Deus, qui frustra nunquam quæri potest, nec cum inveniri non potest. Doceat te de hoc experimentum tuum; aut si non experto credito, non mihi sed sancto qui ait: *Bonus est Domine, sperantibus in te animæ quærenti te (Thren. III, 25).* Quid ergo est Deus? Quod ad universum spectat, finis? quod ad electionem, salus: quod ad se, ipse novit. Quid est Deus? Voluntas omnipotens, benevolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, summa beatitudo creans mentes ad se appetendum, dilatans ad capiendum justificans ad promerendum, accendens ad zelum, fecundans ad fructum, dirigens ad æquitatem, formans ad benevolentiam, moderans ad sapientiam, roborans ad virtutem, visitans ad consolationem, illuminans ad cognitionem, perpetuans ad immortalitatem, implens ad felicitatem, circumdans ad securitatem.

CAPUT XII.

Deum et bonorum operum pium remuneratorem, et scelerum æquissimum vindicem esse.

25. Quid est Deus? Non minus poena perversorum quam humilium gloria. Est enim rationabilis quædam æquitatis directio inconvertibilis atque indeclinabilis, quippe attingens ubique: cui illisa omnis pravitas conturbetur necesse est. Quidni in hanc omne tumidum, vel distortum impingat, et conquassetur? Væ universo, quod obvium forte offenderit cedere nescia rectitudo: nam et fortitudo est. Quid iniquis voluntatibus tam contrarium et adversum, quam semper conari, impingere semper, et frustra [al. frustrari]? Væ oppositis voluntatibus, solam suæ profecto aversionis referentibus poenam. Quid tam poenale, quam semper velle quod nunquam erit? Quid tam damnatum, quam voluntas addicta huic necessitati volendi nolendique, ut ad utrumlibet jam, sicut non nisi perverse, ita non nisi misere moveatur? In æternum non obtinebit quod vult; et quod non vult, in æternum nihilominus sustinebit. Digne omnino ut quid ad nihil afficitur unquam quod deceat, ad nil unquam quod libeat, evadat. Quis hoc facit? Rectus Dominus Deus noster qui et cum perverso pervertitur. Nunquam recto pravoque conveniet. Hæc enim sibi invicem adversantur, etsi non invicem lædant. Læsió alterius est: absit ut Dei *Durum tibi est, inquit, contra stimulum calcitrare (Act. IX, 5)*; hoc est, non stimulo durum, sed

calcitranti. Et est turpium pœna Deus; lux est enim. Et quid tam invisum obscenis flagitiosisque mentibus? Profecto omnis qui male agit, odit lucem (Joan. iii, 20). Sed dico: nunquid non poterunt declinare? Minime omnino. Lucet ubique, etsi non omnibus. Denique in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehendunt (Id. i, 5). Videt tenebras Lux, cui hoc est videre, quod lucere: sed non vicissim a tenebris ipsa videtur, quia tenebræ eam non comprehendunt (77). Et videntur ergo, ut confundantur: et non vident, ne consolentur. Nec modo a luce: et in luce videntur. A quo, vel quibus? Ab omni vidente, ut pro multitudine intuentium sit confusio multa. At nullus de tanta numerositate spectantium molestior oculus suo cujusque. Non est aspectus, sive in cœlo, sive in terra, quem tenebrosa conscientia suffugere magis velit, minus possit. Non latent tenebræ vel se ipsas. **156** Se vident quæ aliud non vident. Opera tenebrarum sequuntur illas, nec est quo se abscondant ab illis, ne in tenebris quidem. Hic est vermis qui non moritur, memoria præteritorum. Semel injectus, vel potius innatus per peccatum, hæsit firmiter, nequaquam deinceps avellendus. Nec cessat rodere conscientiam, eaque pastus, esca utique inconsumptibili, perpetuat vitam. Horreo vermem mordacem, et mortem vivacem. Horreo incidere in manus mortis viventis, et vitæ morientis.

29. Hæc secunda mors, quæ nunquam peroccidit, sed semper occidit. Quis det illis semel mori, ut non moriantur in æternum? Qui dicunt *montibus, Cadite super nos; et collibus, Operite nos* (Luc. xxiii, 30), qui nisi mortem mortis beneficio aut finire, aut evadere volunt? Denique *invocabunt mortem, ait ei non veniet* (Apoc. ix, 6). Intuere id clarius. Constat immortalem animam esse, nec aliquando absque sua memoria vivere, ne non animam aliquando esse contingat. Itaque durante anima, durat et memoria. Sed qualis? Fæda flagitiis, horrida facinoribus, vanitate tumida, contemptu hispida et neglecta. Quæ priora, transierunt, et non transierunt. Transierunt a manu, sed non a mente. Quod factum est, factum non esse non potest. Proinde etsi facere in tempore fuit, sed fecisse in sempiternum manet. Non transit cum tempore, quod tempora transit. In æternum ergo necesse est cruciet, quod perperam te egisse in æternum memineras. Experiri erit hoc veritatem vocis illius: *Arguam te et statuam contra faciem tuam* (Psal. xlix, 21). Dominus locutus est cui omne adversum et sibi adversari necesse est, ut sit sera querela: *O custos hominum quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihi met ipsi gravis?* (Job. vii, 29.) Ita est o Eugeni. Non potest Deo esse contrarium quid, et sibi met coherere, sed qui arguetur a Deo arguetur et a se ipso. Non est sane jam tunc quod aut veritatem dissimulet ratio, aut rationis intuitum anima declinet, membris avulsa corporeis, et in sese collecta. Quo enim id valeat, sopitis conclusisque in

A morte sensibus, per quos utique curiosius exire, et a se ire solebat in eam, quæ præterit, mundi istius figuram? Vides turpibus nihil deesse ad confusionem, cum producentur spectaculum fieri Deo, Angelis, hominibus, sibi ipsis? O quam male mali omnes locati sunt, utique oppositi torrenti huic directæ æquitatis, et huic lumini propalatae veritatis expositi [al. oppositi]. Nonne hoc est perpetuo tundi perpetuoque confundi? *Duplici contritione*, ait ille, *contere eos, Domine Deus noster* (Jerem. xvii, 18).

CAPUT XIII.

De longitudine, latitudine, profunditate, et sublimitate Dei profunde et eleganter discurrit.

B 27. Quid est Deus? Longitudo latitudo, sublimitas, et profundum. Quid, inquis? tenemus te quaternitatis, quam abominatus es, professorem. Minime. Abominatus sum et abominor. Visus sum protulisse plura, sed unum est. Unus Deus signatus est pro captu nostro, non pro suo statu. Divisus est hic, non ille. Voces diversæ, semitæ multæ: sed unum par eas significatur, unum quæritur. Non divisiones substantiæ in quaternario isto expressæ sunt; non dimensiones, quales in corporibus intuemur; non distinctio personalis, qualem in Trinitate adoramus; non numerus proprietatum, qualem personis ipsis inesse fatemur, etsi non aliud a personis. Alioquin hoc singulum horum in Deo, quod quatuor simul; hoc quatuor ipsa, quod singulum est. Nobis autem, quia non possumus cum Deo simplicitate contendere, dum contendimus apprehendere unum, occurrit veluti quadruplicatum. Facit hoc speculum et ænigma, per quod solum interim videri datur. Cum autem videbimus faciem ad faciem, videbimus sicuti est. Nec enim jam tunc fragilis acies mentis nostræ, quantumlibet vehementer intendens, aliquatenus resiliet, dissilietve **157** in suam pluralitatem. Colliget sese magis, adunabit, conformabitque unitati illius, vel potius unitati illi, ut una uni facies respondeat faciei. Nempe similes ei erimus, quia videbimus cum sicuti est (I Joan. iii, 2). Beata visio! ad quam merito suspirabat, qui ait: *Exquisivit te facies mea; faciem tuam, Domine requiram* (Psal. xxvi, 8). Et quia adhuc in quærendo res et, interim ascendamus quadrigam istam, utpote infirmi et imbecilles, indigentes tali vehiculo, si forte vel sic apprehendemus, in quo apprehensi sumus, id est, hujus ipsius vehiculi rationem. Nam hoc monitum habemus ab ipso auriga et primo currus hujus exhibitore, ut studeamus *comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo, latitudo, sublimitas, et profundum* (Ephes. iii, 18). *Comprehendere* dixit, non Cognoscere; ut non curiositate contenti scientiæ, tota cura fructui inhiemus. Non in cognitione est fructus, sed in comprehensione. Alioquin *scienti bonum, et non facienti* ut ait quidam, *peccatum est*

at (Jacobi iv, 17): ipse Paulus alio loco, *Sic currite*, inquit, *ut comprehendatis* (I Cor. ix, 24). Quid ait comprehendere, inferius declarabo.

28. Quid igitur est Deus? Longitudo, inquam. Quid ipsa? Æternitas. Hæc tam longa, ut non habeat terminum, non magis loci, quam temporis. Est et latitudo. Est ipsa quid? Charitas. Quibus et ista terminis augustetur in Deo, qui nihil odit eorum quæ fecerit? Denique solem suum oriri facit super bonos et malos, pluit super justos et injustos (Matth. x, 45). Ergo et inimicos concludit sinus ille. Nec hoc quoque contentus, evadit in infinitum. Omnem non modo affectionem, sed et cognitionem excedit, adjiciente Apostolo et dicente: *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi* (Ephes. iii, 19). Quid plus dicam? Æterna est. Nisi quod hoc plus forsitan est, quia æternitas est. Vides tantam esse latitudinem, quantam et longitudinem, Ulinam sive videas non tantam esse, sed ipsam: id esse unam quod alteram; non minus unam quam duas, nec plus duas quam unam. Deus æternitas, Deus charitas est: longitudo sine protensione, latitudo sine distensione. In utroque pariter locales quidem excedit temporalesque angustias, sed libertate naturæ, usque enormitate substantiæ. Tali modo immensus est qui omnia fecit in mensura; et quamvis immensus, hic tamen modus et ipsius immensitatis.

29. Quid item Deus? Sublimitas et profundum. In altero supra omnia, in altero infra omnia. Liqueat in deitate nusquam claudicare æqualitatem, stare eam undique firmiter, constare immobiliter sibi. Sublime, potentiam; profundum, sapientiam ejus [al. esse] considera. Ex æquo et ista respondent sibi, dum et sublimitas inattingibilis, et profunditas æque inscrutabilis cognoscatur, Paulo admirante et exclamante: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ illius!* (Rom. xi, 33.) Libet et nos exclamare cum Paulo, horum utcumque intuentes in Deo, et cum Deo simplicissimam unitatem: O sapientia potens, attingens ubique fortiter! o potentia sapiens, disponens omnia suaviter! *Sap. viii, 1* Res una, effectus multiplex, operationesque diversæ. Et illa una res est longitudo propter æternitatem, latitudo propter charitatem, sublimitas propter majestatem, profunditas propter sapientiam.

CAPUT XIV.

Modum, quo prædicta secundum Apostolum comprehendere possimus, ostendit.

30. Novimus hæc. Num ideo et arbitramur nos comprehendisse? Non ea disputatio comprehendit, sed sanctitas: si quo modo tamen comprehendere potest quod incomprehensibile est. At nisi posset, non dixisset Apostolus: *Ut comprehendamus cum omnibus sanctis* (Ephes. iii, 18). Sancti igitur comprehendunt. Quæris quomodo? Si sanctus es, comprehendisti, et nosti: si non; esto, et tuo experimento scies. Sanctum facit affectio sancta, et

A ipsa gemina: timor Domini sanctus, et sanctus amor. His perfecte affecta anima, veluti quibusdam duobus brachiis suis comprehendit, amplectitur, stringit, tenet, et ait: *Tenui eum, nec dimittam* (Cantic. iii, 4). Et timor quidem sublimi et profundo, amor lato et longo respondet. Quid tam timendum quam potestas, cui non potes resistere; quam sapientia, cui abscondi non potes? Poterat minus timeri Deus, alterutro carens. Nunc autem perfecte oportet timeas illum, cui nec oculus deest omnia videns, nec manus potens omnia. Quid item tam amabile, quam amor ipse, quo amas, et quo amaris? Amabiliorem tamen juncta æternitas facit: quæ dum non excidit, foras mittit suspicionem. Ama igitur perseveranter et longamiter, et habes longitudinem: dilata amorem tuum usque ad inimicos, et latitudinem tenes. Esto etiam in omni sollicitudine timoratus, et sublime profundumque apprehendisti.

31. Aut si mavis quatuor æque tuis, divinis quatuor respondere; facis hoc, si stupes, si paves, si ferves, si sustines. Stupenda plane sublimitas majestatis pavenda abyssus judiciorum. Fervorem exigit charitas, æternitas perseverantiam sustinendi. Quis stupet, nisi qui contemplatur gloriam Dei? Quis pavet, nisi qui scrutatur profundum sapientiæ? Quis fervet, nisi qui meditatur charitatem Dei? Quis sustinet et perseverat in amore nisi qui æmularatur æternitatem charitatis? Nempe æternitatis quamdam imaginem perseverantia præfert. Denique sola est cui æternitas redditur, vel potius quæ æternitati hominem reddit, dicente Domino: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Matth. x, 22).

32. Et nunc advertite in quatuor istis contemplationis species quatuor. Prima et maxima contemplatio est admiratio majestatis. Hæc requirit cor purgatum, ut a vitiis liberum, atque exoneratum peccatis, facile ad superna leveat: interdum quoque vel per aliquas morulas stupore et ecstasi suspensum teneat admirantem. Secunda autem necessaria est huic; est enim intuens judicium Dei. Quo sane pavido aspectu, dum vehementius concutit intuentem, fugat vitia, fundat virtutes, inchoat ad sapientiam, humilitatem servat. Virtutum siquidem bonum quoddam ac stabile fundamentum, humilitas. Nempe si nutet illa, virtutum aggregatio non nisi ruina est. Tertia contemplatio occupatur, vel potius oliatur circa memoriam beneficiorum; et ne dimittat ingratum, sollicitat memorantem ad amorem benefactoris. De talibus dicit propheta loquens ad Dominum: *Memoriam abundantiae suavitatis suæ eructabunt* (Psal. cxliv, 7). Quarta quæ retro sunt obliviscens, in sola requiescit expectatione promissorum: quæ cum sit meditatio æternitatis (siquidem quæ promittuntur, æterna sunt), longanimitatem alit, et perseverantiæ dat vigorem. Puto jam facile est quatuor nostra hæc, quatuor illis Apostoli assignare, dum longitudinem comprehendit meditatio promiss-

sorum, latitudinem recordatio beneficiorum, sublimitatem contemplatio majestatis, profundum inspectio judiciorum. Quærendus adhuc fuerat, qui nec satis adhuc inventus est, nec quæri nimis potest: at orando forte quam disputando dignius quaeritur, et invenitur facilius. Proinde is sit finis libri, sed non finis quaerendi.

159-160 ADMONITIO

IN SEQUEMTEM EPISTOLAM SEU OPUSCULUM II.

1. Libros de Consideratione, ad summum Pontificem directos, opportune subsequitur tractatus De componendis Moribus Episcoporum, quæ prima est ex quinque Bernardi epistolis ad Henricum archiepiscopum Senonensem, ordine quadragesima secunda. Is cognomento Aper, testante Hugone Autissiodorensi chronographo, aliis (si vulgati non fallunt indices) Gilbertus, ex canonico electus est post Daimbertum pontifex Senonensis anno 1122. Hac in dignitate cum remissus ageret, ad diligentem muneris sui curam animatus est, agente potissimum Gaufrido Carnotensi episcopo cum Burchardo Meldensi, confratre in primis sancto Bernardo: quem et patronum habuit adversus Ludovici VII infestationes, ut testatum facit epistola quadragesima nona, ad Honorium papam.

2. Has autem procellas tum Henrico, tum Stephano Parisiensi episcopo excitavit eorum secessus ab aula, et vitæ melioris institutio. Adeo ut qui ante, sicut in prædicta legitur epistola, in habitu actuque sæculari honorati fuerant sublimes, iudicati fideles, habiti familiares; postea inimici facti sint digne suo sacerdotio conversantes, et per omnia honorificantes ministerium suum. Hinc domini Senonensis constantiam labefactare conatus est Ludovicus rex: quod amplius illustratur in Notis ad epistolas vigesimam secundam et quadragesimam quintam.

3. Non tamen ita mores suos composuit Henricus, ut non in ecclesiasticam censuram incurreret ob iniquam vexationem ejusdem archidiaconi Ecclesiæ suæ, quem non modo iudicio non convictum, sed nec verbo conventum dignitate privavit, teste Bernardo in epistola centesima octogesima secunda, ad eundem Henricum. Hunc suspensum fuisse tradit Hugo chronographus Autissiodorensis ad annum 1136: idque attestantur Acta Episcoporum Autissiodorensium capite quinquagesimo quinto, ubi de Hugone episcopo, qui cum in Senonensi ecclesia, propter suspensionem domini Henrici metropolitani, locum consecrationis non haberet; apud Ferrarias a domino Gaufrido Carnotensi episcopo circa festum beati Vincentii consecratus est. Hanc autem suspensionem Henrico ex iniqua depositione archidiaconi sui accidisse proconsecratus est. Hanc autem suspensionem Henrico ex iniqua depositione archidiaconi sui accidisse proconsecratus est. Hanc autem suspensionem Henrico ex iniqua depositione archidiaconi sui accidisse proconsecratus est. Hanc autem suspensionem Henrico ex iniqua depositione archidiaconi sui accidisse proconsecratus est.

4. Cæterum hanc epistolam statim ab Henrici conversione scriptam fuisse probant in primis hæc ejus verba n. 2: Nuper autem nobis a vestris partibus flare cepit aura secundior. Rumoribus siquidem recentioribus nuntiata sunt de vobis solito lætiora, et non ex incerto famæ, sed ore veridico venerabilis Meldensis episcopi: quod scilicet vitam in melius instituisset Henricus Gaufridi Carnotensis episcopi consiliis, ut mox declarat Bernardus. Atqui hanc Henrici mutationem Honorii secundi pontificatu, ac proinde ante annum 1130 contigisse constat, tum ex Bernardi epistola quadragesima nona, ad eundem Honorium, cui ipsum Henricum commendat; tum ex ipsa infestationum causa, quæ non alia fuit, quam Henrici discessio ab aula et aulico vivendi genere, atque adeo vitæ rectoris institutio, ut patet ex præmissis.

5. Hæc sub annum 1126 scripta fuit hæc epistola: quo tempore Meldensi præsidebat Ecclesiæ Burchardus, cujus relatu solito lætiora de Henrici conversatione nuntia Bernardus ait se accepisse. Meldensi, inquam, Ecclesiæ tunc præerat Burchardus, non, uti hactenus vulgo persuasum fuit, Manasses II, quem non ante annum 1133 Burchardo successisse probant authentica ejus litteræ de Choisiaco pro monasterio Sancti-Martini de Campis, ubi hæc clausula habetur: Acta sunt hæc anno incarnationis Domini 1133, indict, xiii, anno autem ordinationis domini Innocentii II pape sexto, ordinationis nostræ secundo, et alia ejusdem charta de Mauregarlo, data anno incarnationis Domini 1140. anno autem ordinationis nostræ septimo. Huic calculo favet Ordericus in libro sexto, pag. 627, ubi Stephanus Parisiensis episcopus, et Burchardus Meldensis Resbacenses monachos admonuisse memorantur de concedendis Ulicensibus reliquiis sancti Ebrulfi, qua de re Bernardus epistolam ad Resbacenses scripserat. Id factum refert Ordericus anno 1130, ad quem proinde annum Burchardus Meldensem Ecclesiam, non Manasses, administrabat. Hinc corrigendi numeri apud Chesnium in notis ad Abælardum, ubi Manasses dicitur Meldensem Ecclesiam regere cepisse anno 1125: idque probatur ex ejus litteris de Choisiaco, quas decennio serius, et quidem anno Manassæ episcopi secundo, datas fuisse superius observavimus. Quanta vero morum et consiliorum gravitate præditus fuerit Burchardus, illud argumento est, quod ipsum cum Gaufrido consiliarium Bernardus Henrico gratulatur hac in epistola, quæ in codice Vaticano notato 663 dividitur in septem capita. Verum satius visum est Horstianas sectiones jam receptas retinere.

S. BERNARDI ABBATIS

DE MORIBUS ET OFFICIO EPISCOPORUM TRACTATUS
SEU EPISTOLA XLII

AD HENRICUM ARCHIEPISCOPUM SENONENSEM.

461 PROLOGUS.

Domino venerabili HENRICO, Senonensium archiepiscopo, frater BERNARDUS, si quid potest peccatoris oratio.

Placuit Præstantiæ vestræ novum aliquid a nobis dictatum requirere. Gravatur pondere dignitatis, sed dignationis munere gratulamur. Et blanditur petentis favor, et petitionis terret exactio. Qui enim nos sumus, ut scribamus episcopis? Unde dare, inde et negare compellor quod postulo. Scribere tantæ altitudini, supra me est: et eidem non obedire, contra me. Utrobique periculum; sed in ea parte majus imminere videtur, si non obediero. Hac itaque exiens qua minus apparet, facio quod jubetis. Dat quippe ausum ipsius dignitatis dignanter indulta familiaritas, et excusat præsumptionem auctoritas imperantis.

CAPUT PRIMUM.

Arduum ac periculosum esse munus episcopi; ideoque ei bonis consiliariis opus.

1. Igitur ex quo regni cælorum claves Deo auctore vobis traditas suscepistis, ac juxta ritum fortis illius mulieris, manum mittere cepistis ad fortia (Prov. xxxi, 19), si qua vos aut egisse quæ non deberetis, aut pertulisse quæ nolletis audivimus, et illa agentem doluimus, et condoluimus hæc patienti. Inter hæc autem ego recordabar illorum versiculorum: Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ascendunt usque ad cælos, et descendunt usque ad abyssos. Anima eorum in malis tabescebat; turbati sunt; et moti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum devorata est (Psal. cv, 23, 26, 27). Et ideo non judicabam, ut assolet; magis quippe ad compassionem me provocabat hujusmodi cogitatio: Si, inquam, tentatio est cujuscunque hominis vita super terram (Job. vii, 1), quantis putatis periculis patet vita pontificis, cui omnium necesse est ferre tentationes? Si ergo latens in caverna, et quasi sub modio, non quidem luceus, sed fumigans, ventorum tamen impetus nec sic declinare sufficio, sed continuis tentationum variisque fatigatus impulsibus, instar vento agitate arundinis, hæc illicque circumferor: quid positus supra montem, positus supra candelabrum? Solus

(77-78) Haud dubie Burchardi, non Manassæ II, ex Admonitione, n. 5.

(79) In editis, etiam anni 1494, hic interseruntur hæc verba, absque prudentia et benevolentia non

PATROL. CLXXXII.

A mihi servandus, solus tamen ipse mihi sum scandalo solus tædio, solus oneri atque periculo, ita ut propria gula et ventri, et oculo scandalizanti frequenter irasci oporteat. Quibus ergo molestiis angitur, quibus lacessitur injuriis, cui etiam, etsi propria essent, nunquam tamen de alienis desunt foris pugnae intus timores?

2. Nuper autem nobis a vestris partibus flare cepit aura secundior. Rumoribus siquidem recentioribus nuntiata sunt de vobis solito lætiora, et non ex incerto famæ, sed ore veridico venerabilis Meldensis episcopi (77-78). Interrogatus enim de esse vestro, vultu alacri, et tanquam bene fidens unde requirebatur: Puto inquit, hominem ex hoc jam consiliis se subacturum Carnotensis episcopi. Hoc ab eo responsum tam lætus accepi, quam certus fui consilia viri fidelissima fore. In nullo melius poterat nobis cordis vestri propositum commendare, in nullo spem dare certiorum vestri profectus in Domino. Secure, ni fallor, præfatis ambobus viris et vos, et vestra creditis. Talibus utendo **462** consiliariis, bonam vobis servabitis et famam, et conscientiam. Sic Dei sacerdotem, sic tantæ civitatis decet episcopum, puerilibus non agi secularibusve consiliis. Omnes, juxta Domini præceptum, etiam inimici, diligantur (Luc. vi, 27); sed ad consilium soli eligantur, qui et prudentes esse videantur, et benevoli (79). Propterea Dominus, et imprudens discipuli, et fratrum infidele consilium refutabat, respondens improvido. Non sapi quæ Dei sunt (Marc. viii, 33); et malevolis, Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendam (Joan. vii, 8). Nec istorum malitiæ, nec illius imprudentiæ se credendum putavit. Quærens denique cui se credere debeat, cui tuto sua committat dispensanda mysteria, et quasi difficile inveniens, sub admiratione interrogat: Quis putas est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam? (Matth. xxiv, 45). Quamobrem et Petro curam ovium crediturus prius ejus studuit probare benevolentiam, ter sciscitans si se diligeret (Joan. xxi, 15-17). Probavit et prudentiam, quando errantibus hominibus, et putantibus ipsum esse quempiam ex Prophetis, ille prudenter veritatem ad-

esse perfecta consilia: quod lemma est ex margine inductum in textum, deestque emendationibus manuscriptorum Colbertinis 1038 et 1410.